

Őszi virág

(RÉSZLET)

Hálás lehetek Dávid István tanár úrnak: a sokat szidott osztályfőnök és szaktanár a dísznövénytermesztés tanórán megismertetett a virágnáddal. Szakismeretemenk pedig — bár az igen felszínes — sokat köszönhetek. Az ismeretséget Elek Jánossal, hősöm modelljével.

Ott ült az István kórház fáradt napfényben fürdő parkjában, s három pizsamás társával az előttük díszlő virágnádról vitakozott. Döntnöknek szólították a padhoz, így kezdődött. A virágnádról már régen el is feledkeztünk, amikor még ott ültünk kettesben; ide tértünk vissza másnap, harmadnap, meg azután is. A „modell” kitárulkozott. Mint ama dísznövény utolsó virágai, amelyek — kihasználható a már kevés melege adó néhány órás napsütést — sietve nyíltak.

Az én Elek Jánosom csöppet sem tagadta, hogy jó módú gazda lévén milyen érzéssel fogadta a tévészervezés hírért; milyen rafinériával próbálta megelőzni a várható csapást; mekkiteni tekintélyes vagyonát. Természetesen azt sem szépítette, milyen megfontolásból, számításból vállalta annak idején az elnökséget.

Szerző és szerkesztő közös szándéka volt, hogy a választott regényrészlet ismertesse meg az olvasóval a főhős előéletét is. Egy vis maior következtében azonban mindezt csupán az előző mondatok jelezhetik. A történet ott folytatódik, ahol a főhős rájön: ideje más embernek lennie, pótolnia kell elmulasztott lehetőségeit. Mert — Elek János szavaival élve — a virággal ellentétben az ember erre is képes.

A hold komótosan továbbsétált az égen. Megmozdult a tiszta árnyéka is, lassan előbújt alóla a nem egészen szabályosra vágott furnírelem. A gyenge fény olajfestékkel pingált, kusza, elfolyt feliratot világított meg: „Új Tavasz Tsz. Irodája”. Alacsony ajtó szemöldökfájára ütötték oda a táblát, itt laktak valamikor Kövesdy méltóságosék belső cselédei.

A félig nyitott ajtón keskeny fényjárda futott az udvarra. Oda-benn gázlámpa világított bántóan fehér fényvel, időnként vörös izzás futott végig a lámpa harisnyáján.

A szoba alig négyszer négy méteres, s szinte földközbe ereszkedett a plafon. Az utcára néző két keskeny ablak közé rozzant íróasztalt állítottak — a kastély padlásáról kerítették, ott ette a szű talán már húsz éve —, oldaláról cikcakkos csikokban levált a valamikori diófa borítás.

Az íróasztal hasának kecskelábra tett asztalt támasztottak, a szőlők nagydiófája alatt, meg a présházak előtt látni hasonlót. Mellette mindkét oldalán egy-egy pad, tavaly még ezeken gyakorolták — összehajtott tömlővel a kezükben — az akadályfutást az önkéntes tűzoltók.

Az asztal mögött Elek János ült.

Eltolt maga elől egy halom papírt, letette a tintaceruzát, és az órája után kotorászott.

— A nemjóját! — szisszent fel félhangosan a mutatók láttán. — Tizenegy óra, ez nem volt benne az alkuban. Ez nem!

Kilökte maga alól a széket, a sarokba, a fogas mellé ment. Ott állt a földön a bordó bádogganna. Leemelte a tetejét, élvezettel csorgatta bele a vizet. Hosszan, jóízűen ivott.

— Haza kellene mennem, ágyba lenne a helyem — fordult meg az agyában. Már-már hirtelen elhatározással döntött is, amikor visszanezett az íróasztalra. A fehér tarajú papírtenger láttán megadóan legyintett: a rosseb, ami megeszi! Én már itt fogok megdöglenni. Ebbe pusztulok bele, a sok írka-firkába!

Visszahuppant a helyére, a papírok közé túrt. Kockás füzetet halászott elő, a múlt héten Százlábú ebbe írta a munkaegységeket.

Elek János hosszasan nézte az ákombákomot. Átlapozta egyszer, kétszer, aztán harmadszor is. Sehogyan sem értette. Több helyütt ezt írta a sánta Százlábú — merthogy az oldalazva járó Kudászit hívták így — kp. Komár J. kp, Viczi kp.

— Mi az úristen ez a kp? — lökte odébb a füzetet. Mérgeesen, mint aki oktalanul megakad valami sürgős munkában. Újabb papír után nyúlt, amikor valaki halkan csoszogott a félig nyitott ajtóban.

— Elnök elvtárs, te... ilyenkor...

— Százlábú! — nézett fel Elek. — Százlábú, az anyád mindenit, ez nem lehet igaz! Éppen ebben a pillanatban szidlak, mint a bok-

Banos János

Majd minden megbocsáttatik

Majd minden megbocsáttatik —

a mentők szirénahangja
a tűzoltó- s rendőrautóké is
s meg az idefehérülő kórterem
a flegma ápolónőkkel
Megbocsáttatnak az utcák kockakövére
prostituáltak vérével írott
jelszavak
meg az idegen combok harapófogói
s tán a vérrel világra buggyant
porontyok is

Mert egyszer mint tekenőt
magamra borítom a Földet
lábam ujjhegyén pörgetem
s e szabadtéri előadáson
csak hámulnak a csillagok
pedig e világvégi huncutkodást
a politikusok is tudták valamikor

De most még neki az éjszakának
a vászonra kitoccsant lápnak
neki a fürdőkád tengerének
neki a kirakatüvegnek akár
neki a parókás próbababáknak
s elő a német hajszáritóval!
mert fantasztikus
mennyre csapzottak vagyunk

rot, aztán egyszerre csak betoppansz. És még mondja valaki, hogy nincsenek csodák!

— Csoda? Már hogy lenne ez csoda — húzta közelebb a padhoz a rossz lábát Kudász. — A botos sógor az oka, ő tartóztatott ilyen sokáig. No, nem mondom, jó is egy kis beszélgetés a botosal. Úgyis ő tud a legtöbbet a faluban. Már ugye, hogy hol és mi... Nekem meg, hogy csapaivezetőnek tettetek...

— No, hiszen, te brigadérosok gyöngye, még meggondolhatjuk! — nevetett Elek. — Azt hiszed, két embert majd azért tartunk, hogy a te rejtvényeidet megfejtsd? Itt van nálam a füzeted, ezzel is nekem kell bajlódni, mióta Dudás Zoli könyvelőtanfolyamra ment. — A levele, Dudás Zoli levele dél óta itt van a zsebemben, felbontani sem volt időm, jutott hirtelen eszébe. — Szóval, lehet, hogy ő megértené, de én nem ismerem ki magam a firkádban.

A füzet után nyúlt, sietve fellapozta a keresett oldalt.

— No, nézd csak! „Komár József kp, Viczi István kp.” Mi az ördög ez, miket írsz te a hivatalos füzetbe?

A százlábú Kudász sértődötten nézett az elnökre.

— De Jani... akarom mondani... elnök elvtárs! Én azt hittem, hogy ez világos. A kp az egyenlő: krumpli Pogányvárról.

Elek János hatalmasat, falrengetőt szeretett volna kacagni.

— Kp, krumpli Pogányvárról. No, ez egynek jó, Százlábú! De a fene egyen meg, irkálj értelmesen, úgy hogy el is lehessen rajta igazodni. A lábadd kiméld, ne a ceruzát! Arra talán még futja... Egyébként, mi újság a botos sógornál?

— Az osztokodás, ez járja most. Ez a téma, mióta szétmentünk.

— Szétmentünk — ismételte a végzót Elek. — Nem mi döntöttünk, megmondtam a gyűlésen is, világosan. Behívtalak a járásra és azt kérdezték: Elek elvtárs, nálatok hány szövetkezet van? Egy. Egy? — bámultak rám csodálkozva. — Ahol ennyi a lakosság, ott egy szövetkezet kevés. Kettő kell, legalább kettő.

Az egy tévesből meg is lett a kettő, hamarjában. Alighogy híre ment a járási akaratsnak, elszabadultak a faluban az indulatok. A katolikusok szidták a reformátusokat, a reformátusok a katolikusokat. A gyűlésen is nagy hangon ordították: „Nem dolgozom a pápistáknak!” „Adjam a lányomat is reformátushoz? Azt is elő akarják írni?”

A református és a katolikus tagságú szövetkezet azon nyomban megalakult, Új Tavasz és Új Élet néven. Elek János maradt az Új Tavasz elnöke. Nem is lehetett volna az másként, a falu két iskolája közül annak idején a reformátusban tanulta a betűvetést.

— Aztán, mit mondanak a bótban a válásról? — nyomta meg az utolsó szót Elek.

— Kárognak, csak kárognak. Nem is olyan régen még a különválás mellett ordítottak, most meg sopánkodnak. Hogy ez már a szövetkezet végét jelzi, bomlik már az egész. Hogy addig se húzza, mint az első szervezéskor a Petőfi.

— Majd elválik. Ha nem ma, akkor holnap. Hagyjuk a botos sógor híreit, a francba, anélkül is van elég bajunk. No, dögözni kellene még...

— Nem akarlak zavarni, elnök elvtárs. Csak benéztem, mert-hogy égett a lámpa. Az Új Életnél egyébként sötét van, arra jöttem...

Százlábú feltápáskodott a padról, Elek ülve maradt.

— Isten veled... azaz... nem gondolod, hogy haza kellene menned...?

— Maradok — mondta kurtán az elnök.

Százlábú Kudász kioldalozott az ajtón. Messziről is lehetett hallani, amint a téglalépcsőn kopog a tiszta lába.

Elek János a belső zsebébe nyúlt, kissé összegyűrt levelet vett elő. Felszakította a borítékot és olvasni kezdte:

„Kedves Janikám!

Neharagudj, hogy levelemmel ilyen későn jelentkezek. Sajnos az idő és a tanulás nem enged egy kis szabadságot, hogy egy pár sort haza is írhattak. A feleségem volt nálam, nem tudom montá-e. Ép a legrosszabbkor jött mert kötelező tanulás volt és így nem tudtam vele egyáltalán beszélni. Már két dolgozatot írtunk és mind a kettő nagyon jól sikerült. Különben az osztályunk felvan osztva öt részre és minden tíz fő alkot egy tanuló csoportot. Ma egy ilyen tanuló csoport vezetője vagyok. Tehát meglehet érteni, hogy kilenc ember tanítása plusz magamnak is tanulni kell, hogy elvesz minden időt. Van az iskolába Tv-készülék de még nem volt módom lemenni és megnézni. Kedves Janikám, az asszony mesélt valamit, hogy a búzával valami diferencia van. Írd meg, hogy mi az. Montá az asszony azt is, hogy pletykálnak a faluba már megint rólunk. A következőt, lementünk kiöltözni, aztán otthagadjuk a falut. Én megkérek, hasál oda, hogy ezek a szóbeszéddek megszűnjenek a faluba. Főleg a Jármosra gondolok. Mert nagyon megtanulok én itt mindent és tudom mit lehet tenni az ilyen emberrel. Minden héten van szerdán előadás »A falu nevelése« címmel. Gondolom, ha hazamehetünk nagyon sokat tudok majd mesélni. Eze/ kapcsolatban szeretnélek megkérni, ha lehet mire haza megyek adjatok bor előleget egy 25—30 litert.

Kedves Janikám, mosmár nyugodtan merem állítani, hogy a vizsgán sikeresen túlmegegyek és a faluba a haragosaimnak nem lesz igazuk. Írjál sokat mivan a Tsz-be és mivan a faluba. Ezt a levelemet ébresztő előtt azaz 5 óra tíz perckor írom. Különben 6 órakor már reggeli és utána $\frac{1}{2}$ 7— $\frac{1}{2}$ 1-ig délelőtti tanulás azután 2—6-ig délutáni tanulás. Szórakozás ál munkba. Különben már 80-vanból 8-an hazamentek. Üdvözetem a családnak.

Zoli”

Az elnök lassan, figyelmesen olvasta a szép betűkkel írt, de helyesírási hibáktól hemzsegő levelet. Amikor a végére ért, gondosan összehajtotta, visszatette kabátja zsebébe.

— Egy gonddal több, ebből a históriából még baj lesz. — tűnődött. — Mégis inkább a faluból kellett volna könyvelőt választani? Vagy legalábbis a tanfolyamra helybélit küldeni? Az áskálódásnak mindenesetre elejét kell venni. Bármilyen áron.

Ölébe húzta a kopott íróasztal hatalmas fiókját, egyetlen karolással eltüntette benne a papírhalmot. Furcsán pukkanó hangokkal kihúnyta a lecsavart gázlámpa, és Elek János becsukta maga mögött az irodáját.

— Tegyük el magunkat holnapra! — dűnyögte apja szava-járását. Aztán hirtelen ráeszmélt, éjjel is elmúlt már. — Azaz, mára. Ezt az éjszakát elvitte az ördög.

Csendben nyitotta a konyhaajtót, hogy ne ébressze fel az öregeket. Alig engedte el azonban a kilincset, édesanyja hangját halotta:

— Megjöttél, Jani? Sokáig maradtál, féltelek, fiam.

Szavait a dikó recsegése kísérte, már kászálódott is az öregasszony a dunyha alól. Rózsás flanel hálóinge világított a sarokból, pár pillanat múlva a vállára terített berliner kendő sötét foltja takarta el. Az árnyék a masina felé csoszogott.

— Az étel tönkrement, megmervedt a krumpli. Most tüzet se tudok gyújtani.

— Hagyja el, édesanyám, feküdjön vissza! — próbálta csitítani a zsörtölődő öregasszonyt. — Nem kívánom az ennivalót, észre sem vettem, hogy nem vacsoráztam.

— Ahogy te gondolod! Azért mert kolhoz van, enni még kell!

A tűzhely mellett megállt, gyufa után kotorászott. Meggyújtotta a falra akasztott kis ötös petróleumlámpa kanócát. A sárgán imbolygó kis lángocska kisimult, amint a perselyre tette az újság-papírral tükrösre törölt üveget.

Elekné a tűzhely melletti sámliról figyelte a kakasszókor vacsorázó fiát, gondolatait szedte rendbe: „Most kell megmondanom! Most, amikor eszik. Biztosabban végighallgat, nem vág olyan könnyen közbe”.

— Nem aludtam, Jani, én magam se — szólalt meg. — Hogy is kumhatnám le nyugodtan a szemem, amikor azt sem tudom, merre jársz. Hogy élsz-e, halsz-e? Meddig lehet ezt így csinálni, édes fiam? Tönkreteveszed magad a sok szaladgálással, meg az éjszakázással. Aztán mivégre? Kinek a hasznára? Dolgoztál te eddig is — akár három helyett is —, de az evést és a pihenést sosem feledted. De nem is lehet, tudod jól. Az igavonó barom is csak akkor tud húzni, ha az előbbi hajszát kipihente! Mostanság meg — mióta ez a rohadt kolhoz bejött! — csak ülök esténként a sötétben, az ágyam szélén, oszt várlak. Karikára teszem a vacsorát, meg odébb lököm a platnyin. De minek? Úgy látom, jól laksz te a gyűlésezéssel, jobban izlik neked a veszekedés anyád főztjénél! Mert veszekedtek, tudom én, mindent kibeszélnek a faluban. Azt is mondják, hogy egyszer megjáród, és ez engem nagyon nyugtalanná tesz. A legjobb gazda voltál, most meg elnököt csináltak belőled. Ennek meg kell fizetni az árát, így mondják. Emlegetik még azt is, hogy sok emberrel úgy íratják alá a nyilatkozatot: mit vacakol, amikor tehetős Elek is a közösbe adta a maga vagonát!

Az öregasszony — igen szokatlan módon — nyugodtan beszélt. Eleknek azonnal feltűnt: hosszasan és nagyon alaposan átgondolhatta, amit mondani akart.

Hallgatta az anyját, kedvetlenül turkálta a hideg krumplit. A csendben keménynek és határozottnak tűnt az öregasszony szava, nem zavarta semmi zaj, egy apró nesz sem. Csak az öreg Elek horkantott egy kurtát, erre meg ráfelelt a szomszédék kakasa.

— Ehhez a tarajoshoz órát lehetne igazítani — próbálta a beszélgetést másfelé terelni. — Mindig pontosan fél kettőkor szólal meg, észrevette édesanyám? Jómagam csak mostanában figyeltem meg.

— Elég baj az neked, meg mindnyájunknak. Mert azelőtt nem kellett a hajnali kakasszóra ügyelned! Aludtál, mint a többi tisztességes ember.

A lábas szélén megkocant a kanál.

Csanády János

Télben

Nem kell már harcolni a télen,
mindent belepett a pihés jege,
eljött hát a pihenés ideje;
nem kell már harcolni a télért.

A havas dombok alól minden más,
a nyár törvénye itt már nem szabály,
a napsütés, a végtelen aszály,
országol a téli rianás.

Kiásom magamat a hóból.
Szabadon csapokodok kezemmel,
visszacsapódó emlékezettel
a szabadságot idézem fel.

Tél jege! Isteni! Észak küldöttei,
a vadlibák rég elhúztak már a ködben,
szürke már a határ körben,
köpenyét, mint kék párát lengeti.

Aki megbékülni nem tud,
örülne másnak, robbanásnak.
Kortyolgatja kékes ürömét
az aszályos lemondásnak.

— Most is az vagyok, édesanyám. Akkor is azt tettem, amit kellett; most is azt cselekszem, amit rám bízta. Akkor lennék senkiházi ember, ha nyugodtan lefeküdnék a tyúkokkal, nem törődve a feladatommal, a közössel!

— Szép közösködés, mondhatom! — replikázott az anyja. — Te virrasztasz, a többi meg alszik nyugodtan, vagy csak azt lesi, hogyan szaporíthatná a maga javát.

— Hagyjuk most ezt, édesanyám! — állt fel az asztaltól Elek. — Ne raboljuk meg magunkat a hajnaltól, ha már egyszer úgyszólván odavan az éjszaka. Aludjon most már egy kicsit, jó pihenést!

— Alhatok is én nyugodtan, legalább ha feleség bosszankodna helyettem... — dűnnyögte az öregasszony, de ezt Elek már nem hallotta. Behúzta maga mögött a konyhából nyíló kis szoba ajtaját. Lámpát se vitt magával, csak úgy, a sötétben dobálta le ruháit és bebújt az ágyba.

Öt perce feketett le? Egy órája vagy még régebben? Nem tudta eldönteni, nehezen érzékelte az idő múlását. „A legjobb gazda voltál, most meg elnököt csináltak belőled. Ennek meg kell fizetnie az árát!” — Így mondta az anyja, s most ez járt az eszében. Kitörölhetetlenül.

Feküdt hanyatt az ágyon, s az alig féléves emlékek egymást kergették agyában. A sort a hirtelen rémületet követő alapos

megfontoltság, a mit lehet tenni mérlegelése kezdte. A józan vagy onmenekülő tevékenységnek véget vetett az agitátorok hirtelen megjelenése, meg az öreg Elek szava. Nem sokkal a Szeles szomszéddal való susmutolás után maga mellé parancsolta a fiát. Kivette a szájából az elmaradhatatlan pipát és ennyit mondott:

— Be kell lépni.

Elek csak nézett az apjára, azt hitte, hogy az agyára ment a pipafüst.

— Be kell lépni — ismételte meg röviden az öreg, majd hozzáfűzte: — Okos ember mást nem tehet. Mire a sok makacskodás, a verekedés, ha a véget úgysem változtathatja meg semmiféle praktika! Ha pedig így van, jobb megúszni a nyaktörést, kerülni a háborúságot.

Elek az első döbbenet után igazat adott az apjának. Üzleti érzékből, számításból is.

— Lehet, hogy jól mondja, édesapám. Lehet. Minek kockáztatni? Ha pedig mégis csak megbomlik ez az erőlködés, vissza az egészet! A földet — és úgy-e az a lényeg! — nem lehet elcibálni a másik határba. Megmarad az a helyén! Megvár, visszavár.

Elekék belépése módfelett leegyszerűsítette a szervezők dolgát. A legtöbb makacskodónak elég volt az orra alá dörgölni a példát; tehetős Elek János megértette a kor szavát, minden hercehurca nélkül aláírta a belépési nyilatkozatot...

Zsibbadást érzett a derekában. Oldalra fordult, s az emlékezete már a következő képet idézte. A kultúrház zsúfolt nagytermét látta maga előtt, orrát szinte csavarta a csipős dohányfüst, érezte az egymáshoz szoruló embertestek fanyar-nehéz illatát.

Éberem figyelt akkor minden történést, ügyelt minden szóra, semmit sem akart elszalasztani. Csak akkor hallotta kissé távolabbról a hangokat, amikor földfoglaló Fekete Márton állt fel. Megköszöri a torkát, kivárt egy kicsit, hogy a legtávolabbi sarokban is elüljön a moraj.

— Ebben a faluban már a porba fingo gyerek is megtanulta: minden ember annyit ér, amennyi földje van. Mert úgy-e, ez szülte a tekintélyt is — kezdte a mondókáját. — Most, amikor elnököt kell választanunk a közös élére, ne feledkezzünk meg erről. Azaz, a tekintélyről. Olyan gazdát kell választani, aki bír azzal, meg aztán tud is a gazdálkodáshoz. Szóval, ifjabb tehetős Elek Jánost, akit más nemigen pipál le. Úgy gondolom — de tudja ezt más is —, igencsak jól gazdálkodott a magáéban. Miért tolná el akkor a közös munkát?

Úgy van! Igaza van! — hallotta a terem minden részéből. De nem került el a figyelmét az sem, hogy itt-ott éles szemvillanással néztek egymásra a székszomszédok, mások meg halkán összesúgtak.

Az apja tekintetét kereste. Az öreg ott ült a nyitott ajtó mellett, szájában hideg pipa rezdült, s mintha kissé megremegett volna a sárgás-szürke bajusza. A táskás-hurkás mély gödrökben ülő szemeknek Elek tekintete felelt vissza: én is úgy gondoltam, apám.

Ezen az éjszakán sikerült először kurtára az alvás. A két Elek ott ült a konyhában, az új helyzetet vitatták. Az öreg olyan hangszúllyal beszélt, mint amikor a sajátjában rendelkezett, a portán. A sarjú kaszálásáról, vagy arról, hogy eladni vagy éppen venni kell-e a csikót.

— Mindegy, mi volt. Nem az számít, miért léptél be, mit akartál elérni vagy elkerülni. Benned a bizodalom, most más csinálnod kell, ha igent mondtál! Mégpedig úgy, mintha ezt az egész kolhozügyet te magad találtad volna ki. Ne feledd, fiam, hogy te lennél az első Elek, aki belebukik valamibe. Aki csak beszél a szélbe, remélve, hogy úgyszólván elviszi a szót.

Majd holnap. Holnap majd időben ágyba kerülök. — Naponta ezzel biztatta-nyugtatta magát Elek. Erre gondolt azon a napon is, amikor este nyolc óra körül a régi zsidóház kertjébe ment. A vállalkozó kedvű Aschner valamikor gyümölcsösládát, majd konyhabútort gyártott itt, a régi, vörös salakból hirtelenjében vert műhelyben most lovakat tartottak.

A kert közepén frissen ásott kútra tetőt ácsoltak, bakra emelték az itatóvályút. Hátrébb fából készült henger, borona, rendsodró, eke és ekekap, zecsckavágó hevert nagy összevisszaságban. Az

Új Tavasz első közös vagyona, alig hét hónapja még a csűrökben és fészerekben volt a helyük. A bizottság sorra járta a portákat, felbecsülték a gazdasági eszközök értékét, a volt tulajdonosok neve mellé egy-egy számot írtak. Nem nagyot persze. A lovakat később bekötötték a zsidó műhelyébe, a portékát meg összehúzták a kertbe.

Odabenn négy pár ló takarmányozott. Többnek nem volt hely, régi gazdáik otthon gondozták az igavonókat. A kívül-belül vakolatlan épületben két kocsis, Komár József és Viczi István téblábolt a lovak körül, éppen befejezve az etetést.

— Jó munkát, emberek! — köszönt rájuk az elnök.

A távolabb álló Viczi biccentett valami köszönésképp, aztán gyorsan megmarkolta a trágyával megrakott talicska szarvát, sietve tolni kezdte a hátsó kijárat felé.

Komár közelebb lépett, kezét adott Eleknek és csak annyit mondott: megvan.

— Látom, megszáradtak a lovak. De tegnap óta volt is rá idő — bökött a jószág felé az elnök, majd a hátsó kijárat felé nézett. — Gyere már közelebb. Viczi Pista! Igencsak alaposan ganajozol most.

Viczi a talicskára púpozott trágyacsomóba lökte a villát, a másik kettőhöz indult.

— Hogy is volt az a tegnapi fuvar? Beszéljünk egy kicsit róla! — erőltetett magára nyugalmat az elnök.

— A fa. Hát fát szállítottunk az erdésznek, merthogy híján nálunk a fogat — válaszolta látszólag közömbösen Komár. — De minek kérdezed, hisz úgyis tudod.

— Tudom, hogyne tudnám. De a folytatásról, a lóversenyről is hallottam. Hogy is volt ez a játék?

A két kocsis idegesen nézett egymásra, mintha mindkettő a másikat biztatná: szólj már, te!

— No, majd én felfrissítem az emlékezeteket, ha már elfelejtették volna! — emelte fel a hangját Elek. — Összehúztatok az erdőn egy kocsi alá való farkat, aztán a pluszfát. eladtátok a járási székhelyen. Ez eddig nem is érdekel, számoljatok el vele az erdésznek. De a kovács kocsmájában berúgtatok, mint a szamár, eláztatok, mint a só! Aztán meg jött az a hülye lóverseny!

Elhalgatott, mintha azt jelezné: rajtatok a sor. beszéljtek.

— A marha virtus, az az oka — bökte ki Komár. — Vitatkozunk, kinek a lova gyorsabb, ki ér hamarabb haza.

— Ezért ütöttétek tíz kilométeren át szegény párákat, egész napos fuvar után, mint az eszelősek. Hallom, alig ismertek rátok, meg a lovaitokra, amikor ideértetek. Merő hab volt a négy ló, minden porcikájuk reszketett.

— Hát...

— Nincs hát! — fojtotta bele Viczibe a szót. — Azt mondd meg nekem, de felelhetsz te is, Komár Jóska, megtették-e volna ezt ötvenhétben, amikor ketten húsz házhoz hordtátok össze éjszánkánként a négy lóval a követ? Egy frászt! Ha lehet, inkább magatok mellé fektetitek az ágyba, úgy pátyolgattátok.

— Igaz, igazat szólsz. Tudod, mennyire szeretjük a lovakat, de a bor...

— Nem csak erről van szó — legyintett dühösen az elnök. — Azt hiszitek, ha a közösbe került a ló, már semmi közötök hozzá, nem úgy kell vigyázni rá, mint a sajátotokéra. El kell, el lehet pusztítani! Pedig... a francha is, hiszen úgyis tudjátok!

Nagyobb lélegzetet vett, hogy mérgét kifújja.

— A dolog ezzel nincs elintézve. Beszélgetünk majd róla a vezetőségi ülésen. Remélem, Pista — fordult Viczihez —, ott majd több szavad lesz, ha már egyszer te is tagja vagy.

Szomorú bosszúsággal hagyta ott az istállót. A két legjobb fogatos! Két olyan ember, aki lóval nőtt fel, aki az asszonytól is jobban szereti a lovat. Mit lehet várni akkor másoktól?

A ház előtt, az árokparton átlépett egy betonoszlopot. Hosszú, kilenclyukú oszlopot — sok-sok társa ott hevert egyforma távol-ságokra az útpadkán. Ezen a napon hozták a teherautók, az áramszolgáltató vállalat gépkocsijai.

Sötétedett már, amikor a kastélykertbe ért. Üres volt az iroda, a csöndnek, a magánynak ezúttal kifejezetten örült. Asztalához ült. jó erősen felpumpálta a gázlámpát. Tiszta papírokat meg egy nyomtatványt készített maga elé.

— Ma megírom, egyszer csak sort kell keríteni rá — határozott, az ív papíros tetejére lassú, figyelmes mozdulatokkal felrajzolta: Önéletrajz.

Szorosabbra vonta ujjait a tollszáron, írni kezdett.

„Alulírott Elek János — ragadványnevem: tehetős — 1926-ban születtem, jó módú parasztcsaládban. Apám igyekvő és felvilágosult ember, két testvéremmel együtt taníttatni szeretett volna. Minden lehetőség meg is adatott, de a szorgalommal baj volt, igen nagy baj. Nem fülött a fogam a betűhöz, azért azlán közösen úgy döntöttünk, hogy a testvéreimet kitaníttatják, én pedig gondját viselem a gazdaságnak. Jónak is láttam ezt, hiszen a könyvnel jobban vonzódtam a földhöz.

Közbeszólt a háború. Tizenkilenc éves voltam, amikor — mint leventét — Németországba vittek. A két évvel fiatalabb öcsémel mentem. vele is jöttem haza. Igaz, a hazatérésig eltelt egy kis idő, megjártuk a nyugati fogolytáborokat. Itthon belefogtam — apám mellett — a gazdálkodásba, de előbb a testvéreimről szólnék. A fiatalabb, tehetős Elek Imre, született 1924-ben, leérettségizett. Utána beiratkozott az egyetemre, gépészmérnöki karra, sajnos, nem sokáig maradhatott ott. Abban az időben kerültünk kuláklistára, az egyetemről rövidesen ki is adták Imrének az útját. Nagyon megviselte az eset, sokáig betegeskedett. Felépülése után szakmunkásképzőbe járt, majd később elvégezte a felsőfokú mezőgazdasági gépészeti technikumot is. Jelenleg üzemmérnöki beosztásban dolgozik, magánúton még a tanárképzőben is vizsgát tett, oklevelet szerzett.

Másik testvérem, tehetős Elek Mihály, született 1925-ben, először mezőgazdasági szakiskolát végzett, most technikus, levelező tagozaton pedig az agrártudományi egyetemre jár, Debrecenbe.

Én közben nyúglódtam a családi gazdaságban, szüleimmel. Az ötven holddal, bérleménygel együtt. Őszintén írom, hogy nem szívesen beszélek most már erről a földről, sok gondot és bajt, megkülönböztetést okozott. Pedig jobbára a család dolgozta, csak a legnagyobb munkák idején fogadtunk segítséget, napszámost. Ötvenkilencig tartott mindez, a termelőszövetkezet megszervezéséig.

Én lettem az elnök. A szemembe mondták, azért választottak meg, mert nálunk úgy ítélnék: mindenki annyi ember, amennyi földje van.

Nem könnyű az életünk, most az első időben: azt hiszem, ez érthető is. Nemcsak a mód, a hozzáértés is híján van. Egy kis MIA motorral szállítószalagot hajtunk például a takarmányosban. Hívatnak a minap, menjek gyorsan, mert bedöglött a gép. Én sem értek hozzá, de »megállapítottam«, hogy kifogyott belőle az üzemanyag.”

Elek abbahagyta az írást, letette a tollat. Elolvasta az utolsó mondatokat.

— Marhaság ilyen apróságokat az önéletrajzba leírni. De mit írhatnék? — tűnődött. — Csakis azt, ami történt velem.

Újra a papírra tette a tollat.

„Kaptunk egy K—25-ös zetort. Éppen szántottak vele, amikor kimentem a határba. Ahogy meglátott a traktoros, felém kanyarodott, a gép éktelen recsegéssel-ropogással közeledett. Ennek is vége, nem lehet vele dolgozni — mondta a vezetője. Igaz, ami igaz, én is vért izzadtam, amíg rátaláltam a hibára. Csak úgy megérzésből meg próbálgatásból.

Azért írom le ezeket a dolgokat, mert ott, a K—25-ös mellett határoztam el, hogy tanulni fogok. A gépekről, mert anélkül nem boldogulhatunk. A felvételi nyomtatványon erre nem találtam elegendő helyet, így itt szerettem volna elmondani, miért is jelentkezem a gépipari technikum levelező tagozatára.”

Az írásban gyakorlatlan kéz nehezen boldogult. Elek újra letette a tollat, átgondolta, hogy mit is végzett.

— Nem jó. Ez így nem jó, át kell írni az egészet.

Nézte a fehér papíron kéklő sorokat, gondolatban megpróbált négy évvel idősebbnek lenni.

— Jó lenne a nagyobb önbizalom. Érezni, hogy sikerül, hogy pótolom az első mulasztásom. Az elsőt, mert lenne még mit.

Karácsondi Imre

Játék

szemeim vad mágnesek
vonalakba rendezik
sugarakba körökbe idomítják
a tétova világ dolgait
kezdet és vég feszül
a pólusok között
hogyan e mágneses köröket lásd
(e fehér csont-erővonalakat)
és tudd: gyávának lennem
nem szabad már
íme a játék: a halál
játsszuk azt: nem vagyok már

*

volt ez a semmi
volt ez a látszat
volt ez a holmi
foltos gyalázat
nem kellett volna
állni a bércre
magányos fának
hegy tetejére

nem kellett volna
lenni se másnak
röpke pihének
éjjeli árnyak
nem kellett volna
válni se mássá
puha kis csönddé
asszonyosírásá
lezárt szemeid
kehely-edénye
rajta van látod
reá terítve
hófehér vászon
fekete éje
csönd van a földön
csönd van az égen
ünnepi havon
feketesen
és ha testedben
millió lárva
egyenest fekszel
fehérbe tárva
nem kellett volna
ennyire mégse
zuhanni hittél
feketeségre
vinni a semmit

vinni a foltot
életet elhagyni
szerelmet csókot
inteni kéne
inteni bátran
ég felé ujjal
asszonyosírásban
inteni kéne
inteni bátran
erre az útra
gyertek utánam
inteni kéne
inteni bátran
kezdedben röggel
csontraagyogásban
így ahogy lettél
így ahogy vagy már
jó anyaföldben
talpig-halálban

*

szívemben béke van rég
itt lakik szerelem
itt lohol halál
szívemben béke van rég
gyávának lennem
nem szabad már

Krúdy Gyula

A Jámbor testvérek fogadója

Abban az időben mindig csak Észak vonzott; nagy telekben, paprikavörös orcával utazni számos régi alvó kisvárosokban, ahol láthatólag még az is megzavarta az emberek nyugalma, ha idegen szánkó idegen hangjai csengettek végig a középkorias piacon. Így kerültem X-be, három-négyszáz esztendővel vissza az időben, egy olyan fogadóba, ahonnan a gazda évek óta nem kukkantott ki az ablakon, mert amúgy sem állott meg utazó a vendéglő előtt. Miután álnév alatt utaztam, valamely gróf nevén mutatkoztam be. De nem sokat törődtek itt még ezzel sem. A tót szolgáló patkós csizmáival kopogtatva, tüzelőfát hozott a numeró 4-be, aztán sietve eltávozott, mintha szégyellte volna magát a zsírfoltok miatt, amelyeket a pádi-mentumon hagyott. Egyedül hagytak, hadd szélhámuskodjak tovább egymagamban, ha már mindenáron ehhez van kedvem. Így meglehetősen reménytelenül nézegettem ki szobám ablakán, ahonnan a néptelen piactérre lehetett látni. A gyertyaöntő boltja volt a legnagyobb látványosság, mert a gyertyák ünnepei következtek e téli napokban.

— No, grófom, — mondom magamban, — mit szándékozik ebben a városban kezdeni?

Ebben az időben még soha se unatkoztam, bágyadtság vagy magányos gőg ismeretlen dolgok voltak előttem, szerettem az életet még a hidakon is, ahonnan mindig csak vízfolyást lehet látni.

Négy nő volt a Jámbor testvérekhez címzett fogadó tulajdonosa.

Kettő — majdnem ikertestvér — a lakószobák dolgát irányította a négy közül, — ugyanezért szép hosszú fekete ruhában jártak, minden szobalányi teendőt szívesen elvégeztek és megmaradtak hajadonoknak, hogy mindig fürgék és frissek lehessenek. Az egyiket Emiliának hívták — csak Északon hívják így a szobalányokat — méla, mint egy ciprusi, amelyet valahol valakinek emlékezetére őrizgetnek.

— Bevallom egy katona volt, útja innen Lengyelországba vezetett, ha igazat mondott, de soha többé nem tért vissza — mond Emília, amikor rövid itt tartózkodásom után a helybeli nők álmai iránt érdeklődtem. — Vladimírnek hívták őt, uram, amennyiben érdekli.

Miután Emília kedvesen és engedékenyen beavatott titkába, abban a reményben, hogy volna valami mondanivalóm az eltűnt Vladimírről, most már könnyebben ment a megismerkedés az ikertestvérről, Helénnel, aki ugyancsak jóságosnak mutatkozott, hogy egy unatkozó úriembert elbeszéléseivel mulattasson.

— Én bonyolultabb dologba keveredtem — mond Helén, miután meggyőztem őt arról, hogy titkát jó helyre helyezi el. — Az én emberem egy kéményseprő, aki innen Amerikába ment, mert itt nagyon sok a kéményseprő. Oszkár nem akart más mesterséget tanulni, mert azt vélte, hogy az apja és nagyapja után ő sem lehet más, mint kéményseprő. Mondja uram, van jövője Amerikában egy kéményseprőnek?

— Az a kérdés: jönnek-e Amerikából levelek?

Helén válasz helyet keblébe nyúlt és amerikai bélyeggel ellátott levelet mutatott fel. Erre megnyugtattam őt, hogy egy kéményseprő mindenütt megél a világon, mert kémények mindenütt vannak.

Miután a két testvér bizalmát ilyenformán sikerült megszerezniem, most már a fogadó földszinti részében néztem végig a dolgokon. Mint már előzőleg értesültem, a konyha és vendéglő ugyancsak két másik testvér gondjaiban van. Ezek már férjezett asszonyok, akik természetszerűleg jobban értenek a vendéglői üzemhez, mint a hajadonok. Am a sors akarataból mindketten fiatalon özvegyesre jutottak. Így Georgina férjét medvevadászaton érte baleset. Junó férje pedig egy napon hirtelen megbolondult, ellődült hazulról és soha többé nem tért vissza.

— Nagy átok az, kérem, hogy ilyen közel vagyunk a gránichoz — mondá Junó, amikor áttértünk az eset bővebb megbeszélésére. — Itt csak egyet kell lépni az embernek, hogy egy másik országba találja magát. Más városok, más lányok. Nem igaz, hogy a világ mindenütt egyforma. Vannak vígabb házak is, mint a mi házunk. Férjem megúnta magát, elment. Mit tehetsz, elment, szegény asszony egy férfi akarata ellen!

Georgina ugyanakkor közölte velem, hogy olyan bátor férfira, amilyen a medvevadász volt, amúgy sem akadna többet ebben az életben, tehát nem is gondol a férjhezmenésre. A fogadóné, ellentétben az emeleti hajadonokkal tagbaszakadt, derék asszonyoságok voltak, akik olyasformán mentek végig a deszkákon, mintha azokat megrengetni akarnák. Különösen Junó vett nagy svungot lépteivel, mert őnála a pénzeserszény. Szinte dobja magát, mint egy nagy kenyeret, amikor bejárja gyérszámú vendégeit, hogy krétával és palatáblával számoljon velük. A palatábla néha nyikorgott a kréta

alatt, mire Junó rosszalló pillantást vetett a vendégre, — a postamesterre, a fuvarosgazdára, az irodistára, akik foglalkozásuknál fogva kocsmajáró emberek voltak. Néha a gyógyszerész is átjött pohár sörére és a halandóságot emlegette, mint valami ismerősét, akitől az imént vált el a boltban. Komoly ember volt és meggyőződéssel beszélt arról, hogy tavaszra kuglizót kellene építeni, ami nagymértékben növelné az „üzleti forgalmat”.

Körülbelül harmadik napja tartózkodtam a fogadóban, holott azzal költözöktem be, hogy amúgy is rövidesen elutazom, a hölgyek tehát nyugodtan rábízhatják titkaikat, mint már az ilyen idegenre szokás, akit soha sem látnak többé az életben. Nevüket a vendég majd egy messzi városban írja fel egyszer a borosasztalra ujjával és a történet örökre befejeződik.

Tudtam, hogy akkor jártam volna kedvükre az őszinte hölgyeknek, ha nyomtalanul eltűnök a városkából és nem nyugtalanítom többé őket kérdéseimmel és bókjaimmal. Bizonyos, elzárt elhagyott nőknél ugyanis az elröppenő idegen nagyobb sikereket érhet el, mint akár a megyebeli patikáros, aki második találkozásunkkor azzal fenyegette Georginát, hogy majd dalárdát szervez a városka jóhangú férfijaiból és nem kétséges, hogy ezzel is növeli az „üzleti forgalmat”.

(Georgina csak szemérmes mosollyal tűnt el konyhája irányába: bizonyára más dolgokat is ígért már neki a pödrött palikus, de mégsem hallgatott rá.)

Egy átutazó szélhámosnak talán még a megyebeli orgonistánál is nagyobb szerencséje lehet a fogadó körül, holott az orgonista már évek óta meresztgeti a szemét Junó perdülő bokái után és ígéri, hogy legközelebbi zeneszerzeményét neki fogja ajánlani. Nem az orgonista csak maradjon meg a sarokasztalnál, amelyet évek előtt legfoglalt magának.

Ugyanígy vagyunk a megyebeli postamesterrel, egy meglehetősen vállalkozó bajuszú úriemberrel — akinek nagyobb szabású bajsa mindig olyan formában állott helyén, mintha akármely percben hajlandó volna bekukkantani akár a legterjedelmesebb káposztafazékba is. A postamester mindig kuglizóról álmodozott, amelyet a ház végére akarna felállítani. De a kocsmárosok oda sem hallgattak a postamesterre, mert vigyáztak becsületeükre, ami hamar megkopik az ilyen kisvárosban, ahol jelentősége van minden szónak:

Elképzelhető tehát, hogy mily zavarba hoztam a hölgyeket, amikor rövidnek ígért látogatásomat napról napra hosszabbítottam. Magáztak és félni kezdtek tőlem, hogy esetleg visszaélek rábízott titkaikkal. Nagyon szerették volna már meg nem történtekké tenni izgalmas óráikat. Mit akar még itt ez a gyanús utazó, aki a maga idegenségével, futamodásával, sietségével hamarabb szakította le csókalmait, mint bárki a megyebeliek közül, akik erre évek óta reménytelenül várokoznak? Mit akar itt még ez a furcsa legény, aki a kocsná vendégeitől most már azoknak családi élete, felesége felől érdeklődik és ha becsíptek a kocsmavendégek; ügyesen elmondhatja velük házi titkaikat, feleségeik és leányaik szokásait, templomjárásait, szeszélyeit?

Különösen a postamester volt gyanútlan ezeknek a dolgoknak az elbeszélésében, mert az utazó kezdetől fogva oly tiszteletreméltóan bánt vele, mintha ő volna a városka első polgára.

— A postamesternek mindent tudnak, mert voltaképpen olyanok ők, mint a főispánok — a kormány bizalmasai. Mindig nyitva van a szemük és a legtitkosabb gondolatnak is tudói —, mondtam a postamesternek, aki valóban el is mondott néhány esetet a megyebeli társadalmi életből.

Másnap, amikor a harang a sötétségben megszólalt, hogy hajnali misére hívogassa össze a városka vallásos hölgyeit, magam is talpra

ugrottam, hogy a rórátén szemügyre vegyem azokat a hölgyeket, akikről előző estén, igen nehéz bikavér mellett a postamester bóbiskolva beszélt. Különösen a patikárosné érdekelt, akinek férje gyógyszerterát a lengyel koronához címezte itt Északon és a patikárosnérol köztudomású volt, hogy lelke minden társadalmi mozgalomnak. Záródában nevelkedett és számon tartja barátait, vajjon azok látogatják-e pontosan a hajnali misét. Már a neve is varázslatosan hangzott: Ceciliának hívták. Mily könnyűszerrel lehet e név elé a szent szót alkalmazni!

— Cecília, mondtam magamban, amikor láthatatlan hőésében keresztülvágtam a piacon, egyenesen abba az irányba, ahol a templom ajtaja világított. Már reggeli szaga volt idekint a levegőnek, de odabent a templom hajójában még fülledt, álmos, szinte zárt levegő volt, mintha ágyaikból a látogatók magukkal hoztak volna az imént elmúlt álmaikat is. Az oltár gyertyái ugyan küszködtek a hideggel és az álmokkal, kigyúltak néha, amikor új látogató jött. De a másvilágiasságon ez mit sem változtatott. A fekete padokban olyanformán üldögéltek a nagykendős, bundás, ruha-batyu formájú nők és férfiak, mintha máris odaát volnának a másik életben, ahol mindig csak ilyenformán fognak üldögélni, hogy életük könnyelmű álmaiért vezekeljenek.

Nem néztem azokra, akik a falak mellett üldögáltak, hogy gyakorolják magukat az álldogálásban, amelyet majd a Luca-széken fejeznek be a karácsonyi éjféli misén. Előre mentem lábujjhegyen a padok között, hogy ajtatosságommal is jópéldával járjak elő. Elhaladtam az első sor mentén egy városibundás és kalapos nő mellett, aki ott térdepelt és a szívem megérezte, hogy ez lesz a keresett patikárosné.

Amint kivehettem: szőke asszony volt, mégpedig hamvasszőke, amely hajzat későbbben és rejtelmesebben szokott öszülni, ha rendben tartják. Jó, egészséges, elég nagy szája volt Ceciliának. — amely szája elég alkalmas a hagymás heringek fogyasztásához is, amelyeket egészséges, de nem kihívó fogaival megropogtat. És esetleg sörös-poharat ürít utána.

— Az orra is húsos volt és elég nagy, hogy mindenféle szagokat megérezzen az életben. A szeme, az szürkefele volt, de volt valamely csillogása, mintha valami gondolat mindig fényesítené. Jó szem volt; nem igen szokott haragudni, amint hogy az ilyen keményhúsú, ropogós, nyugodt nők nem egykönnyen jönnek ki a sodrukból. Igazi, házikenyér és befőtt-izű polgárasszonynak látszott Cecília, aki bizonyára már kora fiatalágától hálósapkában alszik és nem ijed meg a kenyérdagasztástól sem. Szinte hallottam lépteit papucsban is, amint reá tekintetem. Örömsé élettárs lehet egy ilyen asszony, aki a legkisebb ízelet is észreveszi az életben, de étvágya is olyan, hogy mindent szeret és a tányérját kitorlí az ételek után. Feltettem róla, hogy szereti a pacalt is, amelyet savanyú tudónek neveznek a pesti vendéglőkben.

Ajtatosságom alatt, amelyet a patikárosné előtt térdepelve a tanuló helyén végeztem, egyszerre csak valamely kis neszt hallottam magam körül. Egy gomb karikázott körülöttem, mégpedig egy bundagomb, amely valamiképpen eljött hozzám látogatóba.

Nem volt nehéz megállapítani, hogy ki a bundagomb, amint mise végeztével a patikárosné a padon feküdni láttam felsőtestével, — a kellő domborulatokat, még a bő bundán át is észre lehetett venni, — amint a templom kockakövén keresgél valami után. Tiszteletteljesen közeledtem hozzá és a talált bundagombot átnyújtottam neki. És egyben bemutatkoztam.

— Köszönöm — mondta ő azon a hangon, amely akkoriban, csalódások és csalások után leginkább megközelítette szívemet. — A gomb valóban az enyém. Irni kellett volna miatta Löcsére, mert ebben a városban hasonló gomb nem kapható. Az uram egyébként már sokszor beszélt magáról, mióta városunkban tartózkodik. Valóban olyan romantikus okból utazik, mint az uramnak mondta?

Ebben a percben nem emlékeztem, hogy mit mondtam a patikárosnak utazásomról, ezért jobbnak véltem elválni a világosodásban a megismert hölgytől.

— Futárt várok Pestről, — mondtam egyszerűen, amint a fogadó felé ballagtam a frissen esett hóban.

Cecília a tér másik oldalának ment és titkon utána nézegettem középmagas alakjának, amely ebben az arányban is a szolid, polgári rendet példázta. Nem kellett neki extraágyat csináltatni, mint a nagvranótt nőknek.

Délben, a sörnél mosolygósan, pirosan, szinte hevülten megérkezett patikáros barátom. Két karral ölelt meg vidéki szokás szerint és hangos, cuppanós csókot mért az arcomra:

— Pajtáskám, barátocskám, lelkem, gyöngyöm, — nem is mondtad eddig, hogy milyen derék, vallásos, ajtatos ember vagy! Persze mindennek ez a kocsmai levegő az oka, mert az ember szeret megfedkezni a szívbeli dolgairól. De hát hogyan is lehetne itt vallásról beszélni? — A feleségem mondta, hogy te voltál a legbuzgóbb az imádkozásban. Nem kell a vallást szégyenlenni, kedves barátom.

Amíg így ömlengett kitűnő barátom, a megyebeli patikárius: Georgina, aki a konyhát vezette, hirtelen kilépett a konyhájából és szilaj, kigyóbüvölő, nem sok jót ígérő tekintettel haladt el asztalunk mellett. Különösen én nem érthettem félre pillantását, mert ismerős voltam a női ügyekben. Elszólítottam, habár sok mindent szerettem volna Ceciliáról beszélni. De bizonyos voltam benne, ha még sokáig maradok a fogadóban: előbb-utóbb megmérgeznek itt. Elutaztam tehát. A női vizály elől.

(Pesti Napló, 1928, február 19.)

A Krúdyak Nógrádban

Jelentős-e a szülőföld szerepe egy művész életművének alakulásában? Régi kérdés ez, amelyre mindig igennel szoktak felelni, hozzátéve: a szűkebb pátria szerepe azonban nem elsődleges, de nem is hanyagolható el. Nos, ha Krúdy Gyulával kapcsolatban tesszük fel a kérdést, a szülőföld szót tegyük idézőjelbe, ezzel is jelezve, hogy Nógrádot az író második szülőföldjének tekintjük, amelyről ő maga több művében szeretettel emlékezik meg. (Csak néhányat említve meg közülük: Az álmok hőse, A vadkerti hősnő, a Krúdy Kálmán bácsi viselt dolgai, Urak, betyárok, cigányok.)

Az író alkotásait, pályáját elemző tanulmányok általában érintik a Krúdyak nógrádi vonatkozásait; tudják, hogy a család Szécsénykovácsiban élt, hogy az író nagyapja 1843-as szabadsághős volt, s hogy testvére, Krúdy Kálmán legendás hírű gerillavezér, aki csapatával a szabadságharc bukása után végigsarcolta az Ipoly-völgyi hazaáruló „pecsovics” urakat. Az is kiderül, hogy a serdülő kamasz diák fantáziájára milyen nagy hatással voltak a „komáromi vitéz” 48-as történetei. Csakhogy ezekben sok minden valótlan, nagy részük a családi legenda-kör szülötte, a fantázia terméke. Fontos azonban a valóság tisztázása, hiszen mint az évfordulóra írott egyik cikkben olvashattuk: „... Krúdy-filológia egyszerűen nincs”. Márpedig ezeknek a nógrádi vonatkozásoknak a felderítése az életmű egészének teljesebb megértéséért mindenképpen szükséges. Még akkor is — miként azt látni fogjuk —, ha a valóság sok esetben sivárabb, kegyetlenebb, mint az az egyes művekben jelentkezik. (A kérdéssel részletesen is foglalkoztam abban a tanulmányban, amely a Nógrád megyei múzeumi évkönyv 1978. évi kötetében jelent meg.)

Milyen motívumok öröklődhetnek át Krúdy Gyulában a nógrádi múlttól? Először is a vidék, a táj, az ősök szülőföldjének szeretete. A család lakhelye Szécsénykovácsi volt (ma Kovacovce, Csehszlovákia). Ez a Szécsénytől nem messze levő kis falucska az Ipoly partján fekszik. A nógrádiombok itt körbe fognak a szécsényi réteket, az Ipoly ezüstösen kanyarog szűk medrében, ki-kiöntve, jókora darabokat kanyarít le a jó minőségű szántóföldekből. A falu egyike a környék jelentéktelen településeinek. Még temploma sem volt, így Varbóra jártak át a hívek a matrikulákba bejegyeztetni életük jelentős eseményeit. Itt olvashatjuk azt is, hogy az író nagyapja 1823. december 28-án született, Kálmán pedig 1826. február 26-án. (Az anyakönyveket ma a Besztercebányai Kerületi Levéltárban őrzik.)

A Krúdyak eredetileg Zólyomból kerültek ide, s a megye szegényebb sorsú kismemesi közé tartoztak. Életmódjuk, tevékenységük nem egyedi, rétegük általános képét tükrözi. A család igazi „fénykora” a 1832—1848 közötti időszak. 1832-ben választják meg az író dédapját, Krúdy Jánost a megye várnagyává. A romantikus hangzás ellenére a cím igen hétköznapi foglalkozást takart, ma afféle gondnoknak, ügyintézőnek nevezhetnénk. (Így pl. feladatai közé tartozott a megyeháza rendbentartása, tűzifa beszerzése a hivatalok számára, a hajdúk felszerelésének beszerzése, a rabdolgoztató intézet gazdasági ügyeinek intézése stb.)

De bármi is legyen a feladat, mégiscsak vármegyei hivatal volt ez, ami csekélyke fizetéssel és némi „befolyással” is járt. A családnak mindkettőre szüksége volt. Az iratokból egy labilis, kölcsönökre alapozott kismemesi gazdaság képe bontakozik ki, amelyben a főszerepet a máról holnapra való megélhetés örök gondja játszotta. Krúdy János és testvérei (Mária, Pál, Apollónia) állandó pereskedésben álltak. Perbe szálltak idegenekkel éppúgy, mint egymással, vagy éppen anyjukkal. Ezek az ügyek minden esetben anyagi vonatkozásúak. Birtokháborítások, vissza nem fizetett kölcsönök, örökösödési viták, stb. aktáival jártak-keltek a fiskálisok a kovácsi kúria szobáiban. A családtagok életkörülményei születték ezeket a pereket. A birtok kicsi, a gazdálkodás korszerűtlen, elavult, a megélhetés egyre drágább — meg kellett hát ragadni mindent, ami a felszínen maradáshoz szükségesnek látszott. S a bajokat újak is tetézték. Krúdy János ellen egyre gyűltek a panaszok.

Feladatát hanyagul, pontatlanul látta el, elszámolásaiban rendre hibák sorakoztak. Odáig jutott a dolog, hogy különbizottságot hívtak össze a várnagy ellen emelt panaszok kivizsgálására. 1846-ban távoznia is kellett hivatalából. S noha a vizsgálat hosszú ideig tartott — illusztrálva a vármegyei ügyintézés tehetetlenségét —, ítélet mégsem született, mert a márciusi forgószél ezeket az iratokat is a történelmi személtárába sodorta.

Ebben a környezetben élt és nevelkedett Krúdy János hat gyermeke. A négy lány: Mária, Ilona, Izabella, Amália, és a két fiú: Gyula és Kálmán. Két ellentétes jellem. Gyula a „jó fiú”. A család szemefénye, iskoláztatása állandó gond. A megyétől kért segítség útján juttatják el Nagyváradra, ahol jogi tanulmányait végezte. Azok befejezése után elindult ő is a szokásos hivatali pályán: 1846-ban tiszteletbeli aljegyzővé választották. Ő lett volna hivatott újra magasra emelni a Krúdyak családi címerét. 1848-ban önként jelentkezett a 7. honvédszászlóaljba, hamarosan őrmester lett, 1848. december 29-én lépett elő hadnaggyá, majd a 18. zászlóaljban lett főhadnagy. Nincs tudomásunk arról, hogy ő lett volna Klapka hadsegédje, de hogy vitézül harcolt, az kétségtelen, hiszen az ostromlott komáromi várban nevezték ki századossá 1849. augusztus 29-én. Innen távozott ő is menlevéllel, előbb haza, majd később Debrecenbe, ahol ügyvédi gyakorlatot folytatott.

Kálmán a másik véglet. Az ő taníttatására, képzésére már nem futja a család anyagi helyzetéből. Neki otthon kellett maradni, s folytatni a hagyományos kismemesi életet: gazdálkodás a parányi birtokon, örökös gazdasági zavarok, pereskedések, kiúttalanság minden területen. Élete azonban — talán épp a fenti körülmények miatt — más fordulatot vett. Nevével 1841-től legtöbbször a megye fenytörvényszéki jegyzőkönyveiben találkozunk. A vádak ellene: egy juhászbojtárt félig agyonvert, betört a megyeházbeli lakásokba, s a legsúlyosabb: lányokkal erőszakoskodott. Egyik-másik vádban sikerült felmenteni őt, de a „lányfertőzések”-ben a vádak igaznak bizonyultak. A család egyetlen kiutat látott: katonának adni a bajt bajra halmozó, a családra szegényt hozó fiút. Így a forradalmat Kálmán már egyenruhában érte meg. Katonai pályafutásáról egyelőre nem sokat tudunk, de az kétségtelen, hogy a történelmi források ellentmondanak az írói fantázia alkotó kalandoknak. Nem volt Görgey futárja, sem a vörössipkás halálzászlóalj parancsnoka, sem 200 fős népfelkelő csapat vezére. Egyszerű katonaként (1848. december 22-én nevezték ki alhadnaggyá) becsülettel végigküzdötte a drámai másfél esztendő harcait.

Világos után azonban nem tette le a fegyvert. Kilátástalannak ítélte meg a helyzetét: börtön, vagy nyolcévű katonaszkodás vár rá, otthon esetleg a reménytelen, sivár élet. Választotta hát inkább a szabadabb világot, életet. De valóban gerilla lett volna, az árulók réme? Sajnos, a források ennek is ellentmondanak. A fennmaradt iratokból, körölvényekből, sajtótermékekből, sajnos nem a szabadsáért küzdő hős, nem egy legendás betyár képe rajzolódik ki, hanem egy közönséges útonálló. Ez még akkor is így van, ha ismerjük a hivatalos álláspontot, amely igyekezett a közvélemény szemében a bűjosókat, a betyárokat bűnözőként feltüntetni, elrettentve tőlük a szimpatizánsokat. S egy másik apró adalék: a megye néprajzi hagyományában sem szerepel alakja. Vidróczki vagy Sisa Pista kalandjairól mondák, dalok szólnak, de Krúdy Kálmánról sehol egyetlen szó sincs.

De hát miért is üldözték őt? Utasok fosztogatásáért, rablásért, állatok elhajtásáért és a legtöbb esetben nőekkel való erőszakoskodásért. A megyei sajtó még harminc év múlva is ezt írta róla: „... Krúdyról az a való, hogy ő rabolt és fosztogatott mindenütt, ahol lehetett. Félelmetes volt, mint kapzsbetyár, aki védtelen nőket is megtámadott úton-útfélen”. Többször is elfogták, de mindig megszökött. Halála is egy szökési kísérlet közben esett. Elfogása után a gyarmati börtönből Vácra kísérték egy másik asszonyhistoria kivizsgálására, s hazafelé jövet Rétság és Vadkert között szökni próbált. Ekkor érte őt a halált hozó csendörgölő. 1861. november 28-án Ormat Antal rétsági plébános megkönnyebbült szívvel jegyezte be a halotti anyakönyvbe: „A vad, veszélyes, közismert rabló méltó büntetését elnyerve, így veszett el szánalmas módon.”

A Krúdy család nógrádi ága történetének legizgalmasabb esztendei 1861-ben tehát lezárultak. Az író nagyapja magával vitte Szabolcsba a nógrádi táj emlékét, a kismemesi életforma megőrzésre sem méltó hagyományait, a szerencsétlen sorsú testvér megrázó történetét, hogy aztán mindezek a családi elbeszélések tisztító hatásán át Krúdy Gyula műveiben megújult életre keljenek.

(Praznovszky)

Dénes Géza

A híd

A faluból kis ösvény vezet a nagyháti határba. Hosszan kígyózik, meghúzódva kanyarog az erdő mellett. Az ösvény betaposódott, mert évtizedek óta azon közlekednek a gyalogosok, átvágva egy dülököt. Az erdő mentén valamelyest szélesebb. Sokan keresnek itt a nyári nap tüze elől hűvös menedéket, leheveredve az ösvény szélén, az árnyas fák tövében. Túl az erdőn lapos terület nyílik le egészen a látóhatárig, lustán, szinte nyomasztó csendesen szetterpeszkedve: a Tólapos. Nevét onnan kapta, hogy valamikor tó mosta a lapos alját, tele sás, nád, káka és egyéb vízinvényekkel; inkább láp vagy mocsár volt az, mint nyugodt, szép, tiszta tó.

Ott, ahol a víz összeszűkül és csermelyt alkotott, híd áll ma is; a hajdani tó egész világával együtt nyomtalanul eltűnt, csak ez a kis híd emlékeztet a rég letűnt időkre.

A hídnek csak egyik korlátja van meg, az is korhadt. De sok szép, kövér gazdát segített az már át az alvégről a módosabb felvégre. Hány perpatvarnak, hány ádáz átvitának volt már a tanúja ez a híd. Tán azért föld a föld, hogy legyen miért gyűlölnie, marnia testvért a testvérnek?

Október végének egyik esős délutánján éppen efelé a kis híd felé nyúlánk fiatalember igyekszik az ösvényen. Keze ökölben, arcát eltorzítja a düh. Néha csaknem szalad, máskor lelassítja lépteit. Liheg. Hangosan beszél magában: — Majd adok én neked, vén pizok! — Így éri el az erdőt, a hidat. Átlódul a korlátján és az idős parasztember felé siet, aki egy üszövel és egy öszvérrel szántogat a Tólaposon. Mikor az észreveszi a csapzott hajú fiatalembert, megállítja az állatokat és egy vasrudat készít a keze ügyébe. A fiatalabbik parasztember mintegy húsz méterre megáll előtte, szétterpeszti a lábát.

— Mostmán nem tárgyalunk! Kiadja a négy hódat, vagy...

Az öregember szólni nem bír, csak néz maga elé némán, fulladozó döbbenettel. Édes fia áll előtte ölni készen...

— Szóljon hát! — sürgeti amaz. — Eleget hazudozott, az istent magába. Szétmarták a közöst, ami az enyém, az az enyém. Kiadja hát a négy hódat, vagy... — Azzal lassan, elszántan megindul az öregember felé. Az csak áll, hangtalan, megbénult torokkal. Valami tompa, hasító fájdalom, valami sötét, nehéz emlék sújtja fejbe. Mintha mindez valamikor ugyanígy, ugyanezen a helyen már megtörtént volna... S hirtelen, mintha elhülne a világ körülötte, már nem is tudja hol van, mi történik vele.

A fiút megvadítja apja szótlansága. Tenyere ökölbe szorul, s az ökle már üt is. Egyet, kettőt, ötöt. Többet csak azért nem, mert az apja, az édesapja összerogyik. Uramisten, vége! — fut át a fiú gerincén a hideg. Megragadja az apját grimancánál fogva, s húzza-vonja a híd felé. Ott a híd alatt majd jó helyen lesz. Nem látja senki. Hajtja a bosszú, még inkább az ijedelem. Futásnak ered, bukdácsolva igyekszik terhével a híd felé. Jaj, csak most ne jöjjön valaki.

A hídhoz érve csaknem összerogyik ijedtében. Apja hangját hallja háta mögül. Fellelegzik, reménykedve, lihegve hajol az öreg fölé, aki vérbehült fővel, lehunytt szemmel fekszik a fia karjában és halkán, szabadkozva nyögi:

— Most már elég, fiam! Hagyj itt, fektess le! Én is csak eddig cipeltem az apám... Csak idáig, a hídig.

Iluh István

Leltár a tanyán

Már csak egy vadgalamb

Maradt velük

S egynéhány verébke

Egy ló egy tehénke

Egy kamra

S néhány egérke

Egy párna

Egy tornyos ágy

Egy asztal egy lábas

Egy macska egy kutya

S egy villámvert akác

Egynéhány tyúk

Egy pár jérce

Egy sublót s két tányér

Két pohár

Két kanál

Két támlás-szék egy csésze

S egy ón-szürke ég

Egy pár vén cseléd

S.O.S.-t jelez

A lecsavart lámpa fénye

Hová tartozom

Hova tartozom kihez

Tél van

S üvölt az ordas

Halál-záporos alkonyom

S napom

Félelem-borzas

Félek

Zuhanok fáj

Az ember egyedül féreg

Kitagadja a táj

Ki fogad be

S ki fogja fel jelem

A mindenség

Hűvös oldalán

Ki jön végig velem